

BÓDI KATALIN

DAYKA GÁBOR KIADATLAN BATTEUX-FORDÍTÁSAI

Dayka Gábort mindmáig elsősorban a „titkos bú poétajaként”,¹ az érzékeny irodalom fiatalon elhunyt alkotójaként tartja számon az irodalmi köztudat. Verseit és nevét halála után a fogságból hazatérő Kazinczy Ferenc teszi ismertté, aki a Dayka-kötet összeállításával és kiadásával többek között saját irodalmi programját, ízléstörekvéseit szándékozik legitimálni. Kazinczy Dayka kéziratához Virág Benedektől, valamint Dayka barátaitól, ismerőseitől jut hozzá, valószínűleg 1802 után.² A kéziratokat Kazinczy két részre osztja, a „veres kordoványba”³ kötött csomók a kiadandó verseskötet anyagát tartalmazzák, a „sárga kötésben”⁴ lévő pedig Dayka minden más írását foglalják magukba. Ma Dayka elsősorban versei, esetleg német és latin nyelvű prédikációi, illetve a második egri tartózkodása során a rendházban kitört zendülés révén lehet ismeretes.⁵ Azonban a Sárga Kötet tartalmát megismerve tovább árnyalható ez a némileg leszűkített kép, ugyanis a gyűjtemény Dayka verstörédei, versvariánsai és levelei mellett szépirodalmi és elméleti művek fordításait, feljegyzéseket, sőt egy magyar grammatika részleteit stb. tartalmazza. A kötet felépítése nem igazodik valamiféle szigorú belső rendhez, hiszen jobbra fogalmazványokat ad közre. Ebből adódhat az is, hogy különböző helyeken bukkanha-

¹ Úgy tűnik, hogy Bíró Ferencnek a korabeli irodalomtörténeti kontextus rekonstruálásával sikerül ezt az egyoldalú kategorizálást kimozdítania, ugyanis Kazinczy, Kölcsey és Bajza megjegyzései arra a belátásra hívják fel a figyelmet, hogy Daykát a kortársai nem a végzetes szomorúság költőjeként, hanem a nyelvi kifejezőerőért vívott sikeres küzdelem, a szépség és a klasszikus tisztaság horizontja felől olvasták. Mindemellett Bíró meghatározó elemként emeli ki Dayka költészetében a szomorúságot, ám azt nem üres pózként, hatásos fogásként értelmezi, hanem annak hitelességét hangsúlyozza. Vö. BÍRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi Kiadó, 1995², 349–350, 357.

² DEBRECZENI Attila, SUBA Zita, *Dayka Gábor kéziratok hagyatéka*, Debrecen, 1998, 165 (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Közleményei, 194).

³ DAYKA Gábor *Versei*, kiad. KAZINCZY Ferenc, Pest, 1813, XLI–XLII. Kazinczy nyomán e gyűjtemény a Veres Kötet (VK) elnevezést kapta. Lelőhelye: MTA, M. Irod. Régi és újabb írók 4-r. 1. sz. Dayka Gábor versei.

⁴ KAZINCZY, *i. m.*, uo. Szintén Kazinczy megkülönböztetése alapján vált hagyománnyá a szakirodalomban a Sárga Kötet (SK) megjelölés. Lelőhelye: Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára, Kt. 1130. Újhelyi Dayka Gábor' maradvány Papirosai.

⁵ Ez utóbbiakra nézvést vö. LŐKÖS István, *Dayka Gábor egri éveiről = Magyar és délszláv irodalmi tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984, 19–33.

tunk rá arra a több, hosszabb-rövidebb darabból álló szöveghalmazra, amely a francia Charles Batteux nevéhez kapcsolódik.

Batteux a 18. század második felében neves irodalomtudósnak és művészetfilozófusnak számít Európa-szerte, és a magyar irodalmi gondolkodásban is jelentős a hatástörténete. Batteux egyike azoknak, akik összegző érvényű poétikákban foglalják össze az irodalmi műnemek és műfajok rendszerét. Főműve, a *Principes de la littérature* (1755), amely a *Beaux Arts Réduits à un même Principe* (1746) és a *Cours de Belles Lettres* (1747–1750) köteteit öleli fel, Magyarországon elsősorban német nyelven, Karl Wilhelm Ramler fordításában vált ismeretessé (*Einleitung in die Schönen Wissenschaften*, 1756–58).

Dayka csupán néhány oldalt emelt ki a német nyelvű vaskos kötetekből, és az ő szempontjából aligha lehet véletlen, hogy minden részlet az adott fejezet tárgyának történetiségét, gyökereit, kialakulásának folyamatát tartalmazza. A *Művészet eredete* és *Az Izlés' historiája* Batteux művészetfilozófiai értekezésének egy-egy részlete, a *Mesék*, *A' Drámának eredete* és a *Pásztor költés* pedig már a szépirodalmi műfajok rendszerét tárgyaló poétika fejezeteiből való szemezgetés.

Batteux neve, általában szorosan összefonódva Ramlerével, már egészen korán, az 1770-es években felbukkan a magyarországi filozófiai diskurzusban, Szerdahely György *Aestheticájában*,⁶ amely a magyar esztétikairodalom első rendszerbe foglalt munkája. Szerdahely koncepciója jobbra a megelőző három évtized francia, angol és német filozófiai-esztétikai kutatásainak eredményeire épül. Batteux nyomán a magyar tudós az ízlést teszi meg az esztétika tárgyává, továbbá öt követi több-kevesebb változtatással a szép természet fogalmának átvételében, valamint a neoarisztoteliánus utánzáselmélet felhasználásában.⁷ Batteux neve ismét megjelenik 1786-ban, a Faludi Ferenc „költeményes maradványit” közreadó kötetben, amely Révai Miklós gondozásában lát napvilágot.⁸ A versekhez Révai egy pásztorköltésről szóló értekezést csatol, amelyet a következőképpen vezet be: „A Költeményességnek külömb külömb nemeit mind külön külön véve most itt a' Pásztor Költésről adom elő Bató Frantzia híres neves Írónak Oktatását, Melylyet Ramler' Német Fordításával egybe vetve magyaráztam.”⁹ A fordítás negyedik fejezete¹⁰ *A' pásztor költemények eredetéről* szól, nyelvi kidolgozottságának szintjét leszámítva, megegyezik Dayka fordításának egy részletével, amelyet *Pásztor költés* címmel jelöltünk a szövegközlésben. Néhány évvel később, 1793-ban jelenik meg az a Horatius-kötet,¹¹ amelyhez Verseghy Ferenc *Mi a Poézis? és Ki az igaz Poéta?* címmel hosszabb dolgozatot illeszt, amelyben közvetíteni próbálja azt a véleményt, hogy a hagyományos magyar verselés esztétikai értéktelensége miatt tarthatatlan, azonban ízlés-

⁶ SZERDAHELY György, *Aesthetica*, Buda, 1778.

⁷ NAGY Endre, *A magyar esztétika történetéből: Felvilágosodás és reformkor*. Bp., 1983, 9–83.

⁸ FALUDI Ferenc *Költeményes maradványi*, kiad. RÉVAI Miklós, Győr, 1786.

⁹ RÉVAI, *i. m.*, 133.

¹⁰ RÉVAI, *i. m.*, 156–158.

¹¹ *Mi a Poézis? és Ki az igaz Poéta? Egy rövid elmélkedés, mellyben a Költésnek mivolta, eszközei, tzéllya és tárgya, a Magyar Rhythmisták hangeggyeztetésének helytelenségével együtt eléállítanak. Megtoldva Horatiusnak Pizóhoz és ennek fiaihoz írott levelével és egynéhány költeményes Enyelgésekkel*, Buda, 1793, név nélkül jelent meg. Vö. MARGÓCSY István, *Verseghy Ferenc esztétikája*, ItK, 1981, 548–553.

újító szándéka kifejtetlen marad a versforma és a verselés hosszas bírálata miatt. Értekezésében Batteux, az őt fordító Ramler és Sulzer elméleteit szorosan követve egyre megszébb távolodik attól, hogy megvesse egy általános költészetesztétika alapjait. Versegly még az 1810-es években is – többek között – Batteux és Sulzer addigra már elavult értekezéseit használja nyelvészeti összegzéséhez, az *Analyticához*.¹²

Batteux népszerűségét a 18. század végének magyar irodalmi életében az is mutatja, hogy neve többször előfordul az irodalmi élet egyéb dokumentumaiban is, mintegy referenciaként jelölve meg a francia tudós műveit. Batsányi Rájnis Józsefhez, „a’ Virgilius fordítottjához” írott véleményében¹³ Batteux-re hivatkozik, a pásztorköltészet kapcsán Theokritosz és Vergilius idilljeinek viszonyát taglalva.¹⁴ Egyik lábjegyzetében a Révai fordította szövegre, Batteux pásztorköltészetre vonatkozó értekezésére utal.¹⁵ Csokonai egy 1803-as levelében Kazinczyhoz fordul ezzel a kéréssel: „Szükségem volna még egy német Batteuxra”.¹⁶ Csetri Lajos szerint Batteux népszerűsége azzal magyarázható Közép- és Kelet-Közép-Európában, hogy a francia tudós átveszi azt az újplatonikus eredetű műfaji felosztást, amely a szerzői magánbeszéd alapján különíti el a lírai és didaktikai műveket az epika és a dráma műnemétől. Többek között Batteux is alkalmazza igényesnek mondható neoarisztotelianus poétikájában „a líra fogalmát, s elkülönítve a didaktikától, a tanító költészettől mint a felvilágosodás évszázada kedvelt műformájától, olyan poétikai rendszer részévé teszi, amelynek négy műneme van (epika, líra, didaktika, dráma).”¹⁷

Valószínűleg Dayka számára is e poétikai újszerűség miatt válhatott érdekessé Batteux összegző munkája a művészet elméletéről és az irodalmi műfajokról, annál is inkább, mivel a 18. század második felében megindul egy olyan műfaji multiplikálódás, amely utat enged a klasszikus normákba merevedett magas irodalmi műfajok lassú bomlásának. Természetesen nem tehetünk határozott kijelentéseket arra vonatkozólag, hogy Dayka irodalmi tájékozódására mennyiben hatott Batteux elmélete, annyi azonban bizonyos, hogy nem jelentéktelen a fiatal költő ez irányú próbálkozása, hiszen belátható, hogy Batteux jelentős helyet foglalt el a korabeli irodalmi gondolkodásban.

Arról csak sejtéseink lehetnek, hogy Dayka mikor ismerte meg Batteux szövegeit. Valószínűsíthetjük, hogy pesti szemináriumi tanulmányai során, 1787 és 1790 között szélesedett ki irodalmi-filozófiai látóköre, hiszen Pest ekkor már a szellemi élet központjává kezdett válni. Dayka ekkor látott neki a német és a francia nyelv tanulásának,

¹² VERSEGHY Ferenc, *Analytica Institutionum Linguae Hungaricae*, Buda, 1816–1817; vö. MARGÓCSY, *i. m.*, 553.

¹³ *Tóldalék a’ Magyar Museum’ III-dik Negyedéhez* = BATSÁNYI János *Összes művei*, II, kiad. KERESZTURY Dezső, TARNAI Andor, Bp., Akadémiai Kiadó, 1960, 153–199.

¹⁴ BATSÁNYI, *i. m.*, 173.

¹⁵ *Uo.*, 186.

¹⁶ CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes művei: Levelezés*, szerk. DEBRECZENI Attila, SZUROMI Lajos, Bp., Akadémiai Kiadó, 1999, 244.

¹⁷ CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1990, 131–132.

majd hamarosan az olasszal is megismerkedett dalmáciai rendtársai segítségével.¹⁸ A Sárga Kötetben fellelhető írásainak már említett változatossága is sokrétű érdeklődéséről árulkodik, hiszen szépirodalmi tollpróbálgatásai mellett igen nagy helyet foglalnak el tudományos irányultságú szövegei, melyek egy része fordítás latin, illetve német nyelvből. Az viszont szinte egyetlen esetben sem ismeretes, Dayka mikor vetette ezeket papírra. Néhányat említve ezekből: latin nyelvű magyar grammatika részletei, *Aeneis*-fordítás prózában, életrajzok (*Szókratész, Jézus* stb.), Bárdossy János latin nyelvű történelmi művének fordítása a hunok eredetéről stb. Még Egerbe való visszatérése előtt kezdi el fordítani Kazinczy javaslatára Colardeau heroidáit németből,¹⁹ amelynek nyelvisége arra mutat, hogy Dayka ekkor már igen jól ismerte a német nyelvet. 1791-ben, Egerbe való visszatéréseinek évében pedig már németül prédikál a szerviták templomában.²⁰ A Batteux-fordítások néhol nehézkes nyelvezete, töredékessége azt látszik igazolni, hogy ezek a fordításrészletek akkor kerülhettek papírra, amikor Dayka még nem beszélt jól a németet, tehát a korai pesti években, 1787 körül. Mindazonáltal nem lebecsülendő e fordítás Dayka szellemi tájékozódása szempontjából, valós értékét nem nyelvi megformáltsága, hanem a választás, a szándék irányultsága adja meg.

A francia eredeti és a német fordítás szövegével összevetve megállapítható, hogy Dayka bizonyosan a Ramler-féle változathoz dolgozott, mivel szövegeiben megtalálhatók azok a részletek, amelyek Ramler betoldásai Batteux eredeti szövegébe. Ezekre a helyekre az egyes részek rövid tárgyalásakor utalunk, és jelöljük a szövegközlésben. Az alábbiakban táblázat segítségével foglaljuk össze, hogy a Dayka által fordított szövegrészek hol helyezkednek el a Sárga Kötetben, és mely szöveghelyeknek felelnek meg Batteux, illetve Ramler kötetében.

Dayka	Ramler	Batteux
A Művészet eredete SK 343. első hasáb 344. második hasáb	Erklärung, Eintheilung und Ursprung der Künste über- haupt	Division et Origine des Arts
Az Ízlés' historiája SK 337–338.	Beweise, welche aus der Ge- schichte des Geschmacks selbst entlehnt sind	Preuves tirées de l'Histoire même du Goût
Mesék SK 339–340.	Fabel	Apologue
A' Drámának eredete SK 341–342.	Dramatische Poesie	Tragédie
Pásztor költés SK 142.	Schäfergedichte	Poesie pastorale

¹⁸ KAZINCZY Ferenc, *Dayka Gábor élete* = KAZINCZY Ferenc *Művei*, I, szerk. SZAUDER Mária, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979, 760–761.

¹⁹ KABDEBŐ Lóránt, *Dayka Gábor költői pályája*, Miskolc, 1968, 8.

²⁰ MOLLAY Károly, *Dayka Gábor német nyelvű prédikációja a toleranciáról*, It, 1960, 201–205.

A *Művészet eredete* címet a német és a francia szövegek címe alapján adtuk. Ebből a fejezetből Dayka csak egy kis részt emelt ki. Az *Izlés' historiája* hosszabb szöveg, amely Daykánál valószínűleg a nyelvezet bonyolultsága miatt szakad meg, ahogy erre a német és a francia szöveggel való összevetésből következtethetünk. A *Mesék* az eredeti művekben már a poétikai fejezetek között szerepel. A Dayka által lefordított részlet egy teljes alfejezet a mese eredetéről, amelyet a híres meseírók részletes tárgyalása követ az eredeti szövegekben. A *Drámának eredete* a drámaköltészeti rész első szakaszának egy mondat híján teljes fordítása a szövegek közlésben jelölt részig, az utána olvasható darab csak Ramlernél található meg, de már az azt megelőző részben a Thespirre utaló mondat is csak nála lelhető fel. A *Pásztor költés* címmel jelölt rész címét a Révai-féle Batteux-fordításból kölcsönöztük, a szöveg a kéziratban Batteux L. I. p. 303. megjelöléssel szerepel, amely valószínűleg a felhasznált kötet sorszáma és oldalára utal. Az általunk használt Ramler-könyvek (a Ráday-gyűjteményben található 1769-es kiadás és a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárának 1764-es kiadású kötete) egyike sem azonosítható a megadott koordináták alapján a Dayka által használt kiadással.

A szövegek közlésben megtartottuk az eredeti szövegek sorrendjét. Hogy az egyes szövegek töredékszerűségét a legnagyobb mértékben érzékeltetni tudjuk, igyekeztünk visszaadni a kézirat minden jellegzetességét, azáltal, hogy a lehető legkevesebbet emendáltunk a szövegben. Feloldottuk viszont a ligatúrákat, kitettük a hiányzó ékezeteket. Az elhagyott írásjeleket és néhány kimaradt betűt szögletes zárójelben pótolunk. A betűk elhagyását csak egy esetben lehet figyelmetlenséggel magyarázni, mégpedig az *Izlés' historiája* című rész al[ka]lmatosság szavánál. A többi elmaradt betű a Sárga Kötet szoros befűzése miatt nem látható a kéziratban. Az olvashatatlan szavakat az adott helyen szögletes zárójelbe tett három ponttal jelöltük. Lábjegyzetbe kerültek az áthúzott szavak, ezek eredeti helye az indexszám után található a szövegben. Csak a szónyi terjedelmű áthúzásokat jelöltük.

[A *Művészet eredete*]

(SK 344.) Minek utána az emberek az igen egy forma tárgyakat meg-úntták mellyeket az egygyű Természet nyújt vala nékiek, 's eggyeser'smind különös hajlandóságot érzettek magokban a' gyönyörködésre tehát az ő leleményes elméjékhez, 's új szerét kerestték a' képezeteknek, és érezeseknek, mellyek az ő értelmeiket ismét felébresztenék, 's szívöket újra fel-élesztenék. De mit tenne ezen leleményes elme?²¹ mellynek termékenysége meg-vala-határozva, és mellynek tekintetei tovább nem hatottak, hogy sem mint maga a' Természet²² mellynek más felől tsupán a' Természet' számára kell vala foglalatoskodni kiknek természeti tehetségök hasonló keskeny határok közé

²¹ Áthúzva: ha

²² Áthúzva: [...]

vagynak szorítva? Minden igyekezeteinek oda kell vala ki-menni,²³ a' Természet²⁴, szépségei között választást tenni, hogy azokból egy felséges egészet képezzen, melly tökéletesebb lenne, mint maga a' Természet, a' nélkül hogy a' nélkül meg szűnnek természetinek lenni, És ez az elő, mellyen néki a' mesterségeket építeni kellett, 's a' mellyet a' nagy mesterek minden szándékban követtek.

(SK 343.) Mellyből következtetem, hogy az elme, melly a' Mesterséget fel-hozta a' Természetet kell hímeznie, és hogy azt nem úgy kell²⁵ még mint az rend szerént, közönségesen vagyon, és a' mint naponként szemünkbe ötlük, bennem úgy, hogy az Ízlés, mellyhez a' Mesterségek alkalmaztatva vagynak, és a' kire a'nak meg-ítélése vagyon bízva, ki-elégíttessék, a' mi is a'kor történik meg, ha a' Természet helyesen választatik, és a Mesterség által helyesen hímeztetik[.]

Az Ízlés' historiája

(SK 337–338.) Voltt olyan idő, a' mint a' Történetírók bizonyítják, hol az emberek életöknek, meg-tartásában, 's védelmezésében foglalatoskodva, mindnyájan vagy hadi emberek, vagy Föld-mivelők voltak. Törvény egység, Erkölcök nélkül társaságok tsak egy gyűlevész sokaság vala. A' háboruság, 's setéttség ezen üdejében a' szép mesterségek nem támadhattak. Tsak az arany Béke 's a' Bőség szűlhetette azokat.

El-fáradván az emberek egymást nyúghatatlani, 's meg tanítatva a' szomorú tapasztalás által, hogy az embert tsak a' Virtus, 's a' józan élet teheti boldogga, 's a' Törvény' oltalma alá véve magokat: az [...] öröm foglaltta-el érzékenységeiket. Azon gyönyörűségeknek adák magokat, mellyek az ártatlanságot nyomban követik. Ezen éezésnek első ki-nyilatkoztatásai az ének, 's a' tántz valának. E'nek utána az Üresség, Szükség, al[kal]matosság[,] Történet²⁶ egyéb mesterségeknek találmányaira intézttek az embert, 's útát nyitottak nékiek azokra.

A' társaság által egy kevésse raffiniroztatva, 's által látva, hogy a' lélek nagyobb betset ad a' testnél az embernek, kétség kívül találkozott²⁷ valamely tsudálatos *genie*, ki szemeit a' Természetre vetette. Bámúl vala a ma' tsudálatos renden melly a' leg-²⁸ nagy nagyobb külömbbféleség mellett is tökéletesen egygy,²⁹ pontos³⁰ egyezésén az eszközöknek, végeikkel, a' részeknek az egészsel, az okoknak, munkálatjaikkal. Érzi vala, hogy a' Természet együgyű munkáiban, de a' nélkül, hogy ezen együgyűség únalmat okozna, gazdag ékeiben, a' nélkül hogy tékozló volna, rendes rajzolatiban, termékeny lelemé-

²³ Áthúzza: hogy

²⁴ Áthúzza: es

²⁵ Áthúzza: hímeznie

²⁶ Áthúzza: más

²⁷ Áthúzza: olly

²⁸ Áthúzza: ki

²⁹ Áthúzza: rendes ki-szabott

³⁰ Áthúzza: vissza vitele

nyeiben, a' nélkül, hogy készülteiben, és rend-szabásaiban össze-zavarodnék. Talám csak homályosan érzi vala ezt, de ez érzés elég hathatos vala őt az útra hozni, mellyen más egyéb ismeretekre juthatna. Meg-eszmélve a' Természetet önn magára fordítá tekinteteit[.] Észre-vevé, hogy természeti hajlandósága vagyon azon tartozandóságokhoz, hogy azoktól leg kellemetesebben érdekeltetik, meg-fogá, hogy a' Rend, Külömbőség, Idom, melly a' Természetben altaljában uralkodik, nem tsak a' ma fő Böltsessegnek meg-ismérésére vezérel, hanem egyszer'smind³¹ mint az életnek is sínor' mértékeül szolgálhat, 's az emberi társaság javára alkalmaztathatik. E'kor tulajdonképen a' Természet szülé a' mesterségeket. Addig azoknak eredetei kebelében el-hintve,³² zavarban fekszenek vala. Nem ismérték még meg, tsak gyanították, vagy tsak egy bizonyos homályos ösztön által ismérték-meg. E'kor látták által először azoknak némelly elejeit. Probálatokat tettek, mellyek ugyan eleinte pusztá rajzolatokra, 's árnyékozatokra menének-ki. De már ez is sok vala, nem könnyű dolog volt, a'ra találni, miről semmi világos képzeletök nem vala, a'kor is, midőn azt keresnék. Ki gondolta volna, hogy egy³³ testnek árnyékából, mellyet egy pusztá hosszal húztak körül, valaha egy Apellesi festés támadhasson? hogy némelly értetlen hangok a' mái Musikát szülhessék? A' kül[...] végzetetlen? hány haszontalan úton kell vala el-indulni Eleinknek, mellyek a' tárgytól távul vezettek? hány szerentsétlen igyekezetek, gyümöltlen vizsgálódások, hijános probálatokon mentek keresztül? Mi éljük az ő verejtékek tetemes hasznait, 's a' hálaadatosság helyett meg-vetéssel fizetünk nékiek érettek.

A' Mesterségek születése hasonló az emberéhez. Neveltetésre volt szükségök, hogy ki-míveltessenek. Most verdődtek-ki vadságokból. Himezetek voltak az igaz, de durva himezetek 's a' Természetnek hímezeti, melly maga is durva vala. Az egész mesterség a'nak festésében állott, a' mit láttak, 's érzettek. Még nem tudttak helyes választást tenni. Zavarodás uralkodott az rajzo intézetben rendtelenség[.]

Mesék

(SK 339–340.) Az üdőt, mellyben először kezdetek meséssel élni, meg meghatározhatni. Tsak nem ugyan egy üdőben élt vele a' Romaiak közt Agrippa, a' Zsidók közt Nathán proféta, a' Görög közt a' bölts Aesopus az első, hogy a' fel-zúdúlt népet le-tsilapítsa, a' másik, hogy várasokat, 's Királyokat oktasson, az utolsó, hogy Dávidnak az ő vétkét Semen eleibe terjessze. Mivel tehát emberek, kik között leg-kissebb egygyetértés sem lehetett, különbféle részein a' világnak, a'ban foglalatoskodttak, igen³⁴ hihe-tő, hogy régolta szokásban vala közöttök, 's maga a' Természet volt a'ban kalaúzzok.

³¹ Áthúzva: úgy magoknak

³² Áthúzva: zavarodott chaosként

³³ Áthúzva: árnyékból

³⁴ Áthúzva: közelít

Eleinte, midőn még az emberi nyelv csak imént támadott 's csak igen fogyatékos vala, hogy mindeneket ki-fejezhetne a' miket ki-fejezni kellene, vagy³⁵ képekhez, vagy valamely hasonlatossághoz folyamodttak, melly érettek szóllana, 's meg könnyebítene azon nehézséget, mellyet tapasztaltak³⁶ gondolatjaiknak ki-jelentésében. A' hasonlatosság³⁷ pedig nem sokban különbözz az allegoriától, és az allegoriának 's a' mesének természeti tulajdonsága tökéletesen meg-eggyez. Az allegoriát tehát leg-előbb is a' Szükség hozta-be. Egy kevés meg-fontolást [...] fogva csak hamar által látták az okosabbak mi nagy hasznat lehetne a'ból ki-húzni, a' mi elejinte³⁸ a' hijánosság' leleményje vala. Által látták hogy a' festéseknek ezen neme két különböző tekintetekre szolgálna, tudni illik valamely képzeteknek ki-fejtése 's meg-világosítása, ha az még homályos lett volna, vagy a'nak bé-árnyékozására, ha igen világos, vagy igen éles lett volna.

Voltt olly idő, hol a' Virtusnak, 's a' Vétéknek képzeleti még nem valának olly pontosan meg-határozva, mint most. A' gazdagságra-vágyás, melly az ember természetében olly mélyen láttatik feküdni, ezen fedelet még láthatatlanabbá tette[.] Itt a' tudatlansággal, 's az önn-haszon keresésével kell vala meg víjni. Hogy e'nek kívánatos ki-menetele lehessen, olly vonásokkal kell vala festeni, mellyeket a' leg-életlenebb szemek 's a' leg-állatrabb lelkek is láthatnának. Nem lehetett tehát jobban tselekedni, mintha minden fontos igazságot rövid, világos, és egészen érzői példaba³⁹ ruháznának, hogy egyszer'smind el-hitetnék 's meg-győznék az embereket. De honnan vehetnék e' példákat? Az még élő társaságból? Az a'ból vett példák előttünk igen gyanusok[.] Ha reánk magunkra, vagy ember-társunkra kell a' dolog, bizonyos rész-vétel elegyíti magát mindenkor a' dologba, melly azt velünk épen másképen szemlélteti, hogy sem magában vagyon. A' Történetekből? Itt is emberek vagynak. Egyik magasztalja Sándort vitézségéért, másik gyalazza ragadozásáért. a' leg-rövidebb köz voltt azokat az állatoktól venni. Ezek némelly dolgokban hasonlítanak hozzánk[.] Tsak Észt, 's nyelvbéli tehetséget költsönözünk nékiek, eleve ítélet nélkül fogjuk hallani, azért, mert nem emberek. És valamint indulatosság nélkül ítélnék ők bennünket, szint úgy fel veszi fel-veszi az ember tőlök ítélet tételeiket, a' nélkül hogy meg-bántattnak érezze magát az által. Ez az eszköz által lehet meg-nyerni engedelmmünket. Ez a' mesterséges fortély nem a leg-Sínoradó, azonban sokakat bé-kerit, elég a' mai világban is, hol olly igen pallérozottaknak tartják magokat az emberek[.] Kétség kívül észre vették ezt a' régi böltsék. Már Aesopus előtt ezerszer éltek e' ravaszsággal, de mivel ez volt leg-első ki ezt a' mesterséget kiváltképen üzné: innen eredett, hogy azon⁴⁰ neme a' Tanításnak, melly allegoriába ölti az igazságot, nevét ő tőle költsönözte[.]

³⁵ Áthúzza: valami

³⁶ Áthúzza: magok köz

³⁷ Áthúzza: ok

³⁸ Áthúzza: csak

³⁹ Áthúzza: [...]

⁴⁰ Áthúzza: mind

(SK 341–342.) Görög ország volt minden szép mesterségeknek oskolája. Tehát⁴¹ a' szín játtzói Poesisnek eredetét is nála kell keresni. A' Görögök a' szerentsés születésű Görögök kibben meg-valá azon Ízlés, melly⁴² köz minden más emberekkel, tudni illik rend-kívül való dolgokat látni, 's kik azon nyughatatlanságot érzettek, melly tulajdona mindennek, 's ki szükségeit isméri, 's azokat ki-elégíteni akarja, kétség kívül minden próbálatokat meg-vettek a' Jattzó-színí Poesis' fel-találására. Azt azonban sem tulajdon elmésségöknek, sem vizsgálódásaiknak nem köszönhatték. Ki ki tudja hogy⁴³ Bacchusnak hajdan ünnepei adtták ara az első alkalmatosságot, Bacchusnak az Örömmek, és Szüretnek Istenének ünnepei voltak mellyeket tisztelőji vetekedve ülnek vala, mind a'⁴⁴ mezőn, mind a' városban. Bakot áldoznak vala neki, az áldozat alatt énekel vala a' Papok' kara, 's a' köz-nép tiszteletére énekeket, mellyek, az áldozandó állatnak nevével Tragodiának, az az Bak-éneknek neveztetett, τραγος ᾠδῆ-től. Ez énekek nem határozattak tsak a' Templomokra, a' mezőségre is el-hatott. Egy embert Silenusként fel-öltözve szamaran⁴⁵ hordoznak vala körös körül, 's énekelve, 's tántzolva kísérik vala, Mások bor-seprővel bé-kenve, 's⁴⁶ talyigáikon ülve a' pohár kezekben, az Ivók' Istenének tiszteletére dalolgtának. E' durva kezdetben látja az ember a' vadon örömet az Is. Tisztelettel, és vallással elegyedn[i.] Komolyságot, és gyermeki játékot, ajtatos énekeket, és részeges dalokat, tántzokat és néző-játékokat. E' zavarból fejtődött-ki a' Játtzó-színi Költés.

E' szent énekek eleinte tsak lantos dalok valának, a' mint azokat az Aeneisben találjuk, hol igen próbálhatólag Virgilius Evander' királynak áldozatját ezen képezett szerént festi, melly a'nak üdejében a' régiek korjáról uralkodott. Egy része a' népnek, Venek, Ifjak, Asszonyok, Szüzek, az Istenséghez képest, kinek innepét ülték, két rendbe állottak, 's váltogatva éneklék a' ditséreteket, még nem azt el-végeznék. Némelly darabjait mind a' két sor éneklé egyszerre, sőt néha az egész nép, a' melly változást hozott az énekbe. De mivel tsak énekből állott az egész szokás, bizonyos egygyűgység uralkodo[tt] benne, melly a' gyülekezetet végre el-úntatá. Hogy nagyobb külömbséget hoznának belé, azt tartották, hogy nem vólna illetlen, ha egy személyt hoznának bé-közbe, ki beszéllgetne, Thespys [sic!] a' 60 Olympus 4 esztendejében 534 esztendővel Krist. születése előtt hozta-fel-ez újságot. Oratora, ki eleinte hihető, hogy Bacchus tetteit beszéllé elő, tettzet közönségesen a' nézőknek. De tsak tsak hamar más idegen történeteket véve elő a' Költő kik ez Istent nem illették 's ezek is jobbára tettzetek. Végre a' Beszéllgetés több darabokra osztatott, hogy az éneket a'nál gyakrabban félbe-szakasszák, 's a'nál nagyobb gyönyört okozzanak a' váltogatás által. De mivel tsak egy szólló állott-fel, nem volt eléendő azon Külömbbféleségnek meg-szerzésére, mellynek hijjánosságá[t] érzik vala,

⁴¹ Áthúзва: az

⁴² Áthúзва: természetes

⁴³ Áthúзва: a' hajdani

⁴⁴ Áthúзва: szava

⁴⁵ Áthúзва: visznek

⁴⁶ Áthúзва: szekereiken

még egynek kell vala hozzá járúlni, ha Drama, azaz rendes beszéllgetéssé kellett válnia. De az első lépés már meg-vala téve, és ez már sok vala. Aeschylus hasznolta Thespysnek [sic!] leleményjét, 's a'ból alkota a' Vitézi Dramát, azaz a' szomorú játékot. Két szóllókat allított-elé egy helyett a' játék-színbe. Mivelni hagyta, 's a' mit a' vitézi miveletből hasznulhatott, azt mind által hoztta beléje. Jelentést, Rejtest, Ki-festést, Indúlatot, Interessét hozott beléje. Minek utánna eszébe tűntt, hogy a' vitéz dolgokat a' színjáté[k]ba által visz[i,] a' többi szükségképen magától következett. Játtzóinak béllgyezetet, erköltsöket, illendő beszédet ada 's a' Kar, melly a' szín-játéknak kezdetén fő dolog vala, most mellyek foglalatossággá lett, 's a' miveletnek tsak köz-játéki által szollgált, mint ez szollgált vala néki a'nak előtte[.]

A' Tsudálkozás volt az az Indúlat, melly az Epopoea által gerjesztetett, Ésre venni hogy félelem, és Szanakozás volnának az Indúlatok, mellyek a' Szomorú játékhoz illenének, elég volt, hogy egyszer egy darabot, mellyben ezen Indúlatok elé-fordúttak, egy más darabbal öszve-hasonlították, a' melly undorodást, gyűlölséget, vagy tsupán Tsudálkozást indított. Leg-kisobb elmélkedés a' volt érezésen, sőt tsupán könyvei és javallása a' Nézőknek, elegendő vala, a tragicus Poetának meg-mutatni, mitsoda tárgyak légyenek az ő mesterségéhez alkalmaztatva, 's mellyeknek adának a' többi között első helyet; és kétség kívül Aeschylus vette ezt először észre, a' meg-nevezett esetnek alkalmazatosságával. Ez volt a' Trag. eredete.

Mivel⁴⁷ az Epopoeából, mivel a' templomban származott, eleinte szükségképen magán viselte a' vallásnak béllgyegét. Homerus költeményei, egy húzomos festés az Isteneknek bé folyamatról az emberek' dolgaikba, 's közönséges, képezete a' Nézőknek, kik a' Tragoediára, mint valami az Isteni tisztelethez tartozó gyakorlásra jövének, a' Költöket szükségképen a' jól vagy rosszúl értett Religionak Materiájira vezéreltte. Ez a' fő külömbbség, a' mi, és a' régiek Tragoediájji között.

A' görögök jegyzték, hogy emberek, kik zábolatlan indúlatóktól el-ragadtatni hagyják magokat, közönségesen a' leg-siralmasabb szerentsétlenségekbe szokttak esni; ezt az igasságot a' relígio által a'nál foganatossabbá akarták tenni; azt mondák tehát, a föld kerekiségének minden egyéb népeivel, hogy a' végezésnek törvényei, vagy az Egeknek gondviselése azt úgy rendellte légyen, és egy az illy esetekben igen természeti Indulatánál fogva, hozzá adák, hogy, valahányszor az emberek nagy szerentsétlenségbe esttek, az az Isten akaratja légyen, mellyeknek okai, ámbár a' gyarló halandók szemei előll el-fedezttettek, mind azon által nem kevésbé igazságossak, és imádandók. A' legnagyobb vétkek is ide tartozttak, tudni illik mint következzései, más előre botsátott vétkeknek. Ezen setét, félelem 's aggodással elegyes vallásbéll vélekedésből következett, hogy az emberek, kik szenvednek, magokat békességesen alája vessék a' szenvedéseknek, és hogy azok, kik a'nak tanúji, de veszedelmen kívül vagynak, a' szenvedőknek szerentsétlenségökben részt vegyének, 's magokra nézve meg-rettenjenek. Illy képen, a' közönséges vallásbéll vélekedes szerént is, a' boldogtalan események, eredeti képen a'

⁴⁷ Ramler szövege innen a fejezet végéig tart.

félelem, és szánakozás tsirájit hordozzák vala magokban. Ezt⁴⁸ azt használtt hajtá a' Tragoediának, hogy tzélját bizonyossan el-érje, a' Poetáknak pedig, hogy önn tzéljokat, a' leg-könnyebb, és leg-természetesebb módon el-érhessék. A' szívek már a' vallás által el voltak készítve, A könyvek már önnként folyó félben valának.

[Pásztor költés]

(SK 142.) Batteux L. I. p. 303.

Ha az Eclóga a' Pásztoroknak köszöni eredetét, tehát egy a' leg-régíbb nemei közzül a' Kőlteményeknek. Mert a' pásztori állapot leg-természetesebb állapotja az embernek, 's a' leg-első emberek pásztrok voltak. Könyn képzelhetni, hogy első Eleink, mint háborítatlan tulajdonosi,⁴⁹ a' földnek, melly nekik mindent, a' mi szükségeiknek pótolására szolgálhatott, 's ezeket ketsegtethett, bőven terem vala, ama közönséges Jol-tévőnek haládatosságokat meg-bizonyítani, 's el-ragadtatásokban a' folyókat, pázsitokat, hegyeket, völgyeket 's mindent, a' mi körülöttek fekszik vala, érezeseikbe fogták elegyíteni[.] Tsak hamar azután, hogy el-énekelék háladatos ki-fejezéseiket, éneklük a' kellemes tsendet, 's önnön boldog állapotjokat. És⁵⁰ épen ez a' mezei kőlteménynek materiája. Tehát már Theocritus előtt voltanak pasztori dalók, kőltői⁵¹ festések,⁵² regék, vetélkedések, mellyek kétség kívül a'nak üdejében dítséretet érdemlének. De mivel azokat tökéletesebb szülemények követték: feledékenységbe maradtak a' régiebbek 's az újabb remekek határoztták-meg az üdö-szakaszt, mellyen túl haszontalannak tartották a' mezei kőltemény tamodását nyomozni. Így lett Homerus az Epopeának, Aeschilus a' szomorú Játéknak, Aesopus a' Mesének, Pindarus a' lantos Versnek, Theocritus a' Mezei dalnak Attyává. Meg-elégedttek azzal hogy ez utolsó az Anapus partjain támadott Elora völgyeinek közepette, hol az⁵³ nap nyugoti szellők⁵⁴ játzodoznak, 's a' szüntelen zöldellő pázsit ketsegtet, 's a' levegőt a' szomszéd úgy frissitgeti. 'S lehet a' mezei Musának, kinek caractera olly kellemetes, illendőbb származást tulajdonítani[?]

⁴⁸ Áthúzza: anyiban

⁴⁹ Áthúzza: melly nek

⁵⁰ Áthúzza: ez

⁵¹ Áthúzza: le-írások

⁵² Áthúzza: beszélgetések

⁵³ Áthúzza: Észak

⁵⁴ Áthúzza: leng